

Terreur *ad infinitum*

De nieuwe kerntaken van het regime draaien rond 'dreigingsanalyse' en angst-management

Johan Sanctorum

1 Februari 2008

Op kerstavond van 2007 werd op heel het Belgisch grondgebied een *terreuralarm* eerste klas van kracht. We kennen de aanleiding: een vermeend ontsnapingscomplot rond ex-voetballer en Al-Queda-sympathisant Nizar Trabelsi, verblijvend in de gevangenis van Nijvel. 24 u later stond heel het gezelschap al weer op vrije voeten, want men vond nergens bezwarend materiaal. Het alarm bleef wél van kracht, tot ver na de jaarwisseling. De politieke context en het tijdstip spreken uiteraard boekdelen: de interimregering Verhofstadt was net uit de startblokken geschoten, en hoe kon men dat beter onderstrepen dan met een grootscheeps gebaar van zorg, alertheid en daadkracht.

Senator Jean-Marie Dedecker sprak dan ook van een groteske 'kerstshow'. Dat was het inderdaad. Daarbij is ook de ongerustheid van mensenrechtenactivisten als Raf Jaspers terecht: het *war on terror*-concept, dat nu ook onze contreien is binnengeslopen, zet de deur open voor een permanente uitzonderingstoestand, waarin burgerrechten ondergeschikt zijn aan de 'nationale veiligheid', zoals dat heet.

Haast een maand na de afkondiging van het alarm, noopt dit alles echter tot bijkomende bedenkingen rond opinie-management, massamanipulatie en geënceneerde angstpsychoses. Bijvoorbeeld over het feit, hoe draconische alarmprocedures ook échte feiten kunnen uitlokken, die dan weer een argument vormen voor een verstrenging van de procedures. Op 4 januari ging een psychiatrische patiënt door het lint; zijn bommelding zorgde voor een chaos in het treinverkeer. De dag daarop deed een flauwe plezante het nog eens over in het station van Ninove. Het moeten voor Dewael en C^o geschenkjes uit de hemel geweest zijn. Vals alarm is ook alarm. Een terreurgerucht kan dus werken als een *self-fulfilling prophecy*. Eerst komen de gestoorden en de grappenmakers, maar op het einde zullen de echte bommenliefhebbers het ook wel eens proberen. En het is opmerkelijk, hoe zelfs zgn. liberale

politici meestappen in die logica: de dreiging reproduceert zichzelf en roept grootscheepse preventie/interventie op. Voorheen tamelijk schimmige departementen als het OCAD (“Coördinatieorgaan voor dreigingsanalyse”) worden het zenuwcentrum van de staat als veiligheidsinstituut. *Angst* (Latijn: *terror*) is het nieuwe sleutelwoord van het postmoderne machtsdenken. Maar over welk soort ‘angst’ gaat het? Tijd om de psychologische handboeken eens open te slaan.

Het verloren Gemeenebest en de anti-establishment-cultuur

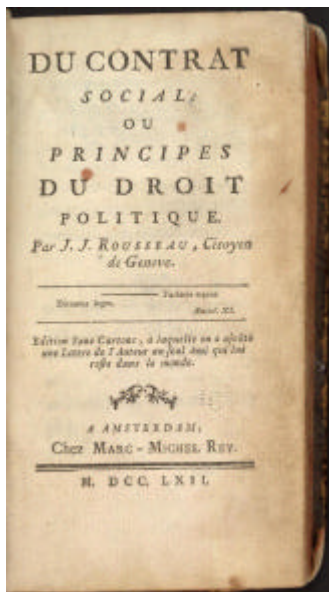
Antropologisch is er een wereld van verschil tussen een *schrik*-reactie en *angst*-gevoelens. *Schrik* is een gezonde attitude. Het is een oeroude vorm van gevaarperceptie, en leidt een

vluchtreactie in. Daarbij komen fysiologische processen op gang, zoals de aanmaak van adrenaline, een natuurlijk pepmiddel dat de lichamelijke prestaties verhoogt. Gaan lopen is dikwijls verstandiger dan vechten; blijven staan is helemaal uit den boze. Het vergt een instinctief soort intelligentie om op het juiste moment het hazenpad te kiezen. In

nazi-Duitsland konden de Joden in het begin nog weg, maar op een zeker moment niet meer: de helden en de naïevelingen hadden ongelijk. Al miljoenen jaren stuiven mussen uiteen bij de minste beweging, - wie ter plekke blijft, is een dode mus. Schrik is evolutionair: het is een cruciaal zelfhulpmiddel om te overleven, dat wordt doorgeërfd.

Angst is iets anders. Psychologen definiëren het als een diep, diffuus gevoel van onbehagen en vervreemding dat ons niet meer loslaat vanaf het verlaten van de moederschoot. Angst heeft geen voorwerp, tenzij de leegte, het niets, de duisternis, de dood. We dragen het mee vanaf het eerste uur en het laat ons niet meer los. In onze levenslange zoektocht naar die ‘prenatale’ ruimte waarin we terug onbekommerd kunnen zweven, passeren we langs allerlei therapeutische vluchtheuvels (de zwembad-baarmoeder van neuropsychiater Karel Ringoet is een van de bekendste). Maar sommige filosofen gingen verder, en formuleerden een gedurfde politieke utopie, waarbij de samenleving zelf zo’n niet-vervreemdende, therapeutische ruimte zou kunnen vormen. De staat als super-baarmoeder!

Uit het geschrift van de romantische filosoof J.J. Rousseau, “*Du Contrat Social ou Principes du droit Politique*” (1762), blijkt, hoe vooral mannen kunnen wegdromen in de utopie van een ideale moeder-gemenebest: een zorgend maar niet-bevoogdend wezen, dat ons maximale vrijheden gunt en de oerangst wegneemt. Delen van dit utopisch staatsdenken vindt men terug in het romantisch nationalisme van de 19de eeuw: de natie is geen regime, maar een ruimte die de vervreemding, eigen aan het leven zelf, kan elimineren. Voor Rousseau gold de stadstaat Genève als model van zo’n moederlijk organisme (niet te verwarren met het matriarchaat, waar de vrouwen echt de lakens uitdelen: dat was

voor Rousseau helemaal niet aan de orde). Edoch, Rousseau’s vrees voor bederfen baarmoederkanker was enorm, en terecht. Want een door mannen gecreëerde sociale utopie werkt natuurlijk niet, omdat het abstracte maakbaarheids- en beheersingsdenken van meetaf aan meespeelt in de realisatie van de republiek. Een logica van het mannetjesdier die, o ironie, ook de psyche kenmerkte van Rousseau zelf,- wiens doordrammerig idealisme de meest uiteenlopende, totalitaire regimes zou inspireren. **De natie-gemeenschap is een leugen, het ‘gemenebest’ een ont kleurde utopie. Voor we het weten, betalen we belastingen, sorteren we ons vuil en houden we voor de rest onze mond. De staat realiseert tenslotte het omgekeerde van haar oorspronkelijke missie: ze neemt onze vrijheden af en vergroot de angst. Ze produceert dus gaandeweg zelf een vorm van ‘terreur’: elke staatsvorm is ook een schrikbewind, gebaseerd op ontzag, intimidatie, misleiding, manipulatie.**

Deze pervertering heeft uiteraard te maken met persoonlijke machtswellust die van alle tijden is, inclusief heel het degoutante kluwen van carriërisme, belangenvermenging, corruptie en nepotisme. Maar een nog grotere oorzaak van onze herboren angst is de naamloze bureaucratie van het staatsapparaat, de staat als *machine*, de nachtmerrie die weergaloos door Franz Kafka werd beschreven, en die bij anarchistische denkers als Michail Bakoenin (1814-1876) zou leiden tot een radicale afwijzing van elke staatsvorm, ook de zgn. ‘klassenloze’ versie van zijn tijdgenoot en opponent Karl Marx.

Het nieuwe onbehagen rond deze gerateerde utopie heeft tenslotte vandaag geleid naar allerlei uitingen van burgerlijke weerzin en ‘verzuring’: een hardnekkige gisting van antipolitisme, bij ons beter bekend als het *anti-establishment-gevoel*. Een argwaan tegen de moderne staat, die misschien wel biologisch-instinctieve wortels heeft: de pijn om een verstoorde prenatale wensdroom.

Institutionele paranoia: de law-and-order-mythe

Daarmee wil ik politieke onlust niet pathologiseren. Veeleer lijkt Ringoet’s prenatale diepzeeduik therapie, toegepast bij schizofrenen en autisten, een politieke dimensie te hebben. Hij toont ermee aan dat het institutioneel-maatschappelijk systeem, zeg maar: heel de bovenbouw, fundamenteel bankroet is. En dat echte therapie alleen mogelijk is door het creëren van tussenschotten en kleine binnenruimtes, coccons waarbinnen we zelf voor onze mentale en fysieke integriteit zorgen. We zijn allemaal ‘schizofreen’, in de mate dat we de onoverbrugbare kloof ervaren tussen politieke utopie en realiteit. Het systeem is ons eigenlijke voorwerp van angst. De georganiseerde maatschappij kan ons nooit geven, wat we in ons diepste binnenste ervan verlangen. We gaan dus vreemd en zoeken eigen wegen, buiten het netwerk om.

Voor de politieke klasse is die incivieke attitude wereldwijd hét probleem van de dag. Hoe pakt de overheid deze publieke afkeer strategisch aan? Door aan *angst-management* te doen. Er worden met zorg nieuwe schrikbeelden gecreëerd, die het onbehagen tegenover het systeem afleiden. Politiek is –al van ver vóór september 2001- de kunst om macht te her-legitimeren via het bespelen van fobieën. Het onveiligheidsgevoel is daarvan uiteraard dé kern, en het uitlokkingslement is ook hier volop aanwezig: wellicht laat men allochtone straatbendes enigszins begaan, omdat dit het onveiligheidsgevoel verhoogt, waardoor de roep om een autoritair regime intenser wordt. Idem dito voor de Oosteuropese home-jackers: eerst worden de grenzen wijd opengezet, om dan het politie-apparaat grootscheeps te mobiliseren. Of het vervroegd vrijlaten van zware criminelen, om ze dan met des te meer vertoon op te jagen als ze een politie-agente hebben doodgeschoten. Telkens

schuift Big Brother iets op, de opsporing-verzocht-actie heeft altijd iets van een generale paranoia. Het is de welbekende *law-and order*-legende: vrijheid inwisselen tegen zekerheid. Het objectief staatsgeweld of de chaos,- en iedereen kiest voor het eerste, want de jungle was nu net de reden waarom we de republiek hebben uitgevonden.

De institutionele paranoia is het antwoord op de schizofrenie van de burger. Er moeten dus 'gevaaren' onderkend worden, interne en externe vijanden gedefinieerd. Onmerkbaar dringen de angstmanagers ons privé-leven binnen en dwingen nieuwe contractuele condities af tussen mens en systeem. Overall staan de bodyguards en het *security*-personeel, meestal gewapend en met honden, om onze 'veiligheid' te garanderen. Op 12 januari 2008 meldt de Brusselse politie trots dat het aantal kruimeldiefstallen door de massale aanwezigheid van blauw drastisch is afgenomen: de legitimatie van de draconische politie-acties verplaatst zich naar kleinere neveneffecten, die ons een gevoel van veiligheid en comfort moeten geven.

Een hele waaier van schrikbeelden en –beeldjes wordt tevoorschijn getoverd door het politieke angstmanagement. In België hebben de socialisten een hele reeks verkiezingen gewonnen, door de oudjes telkens weer wijs te maken dat hun pensioen op de helling stond. Verderop worden alle levensdomeinen aangesproken, waar mensen zich onzeker zouden kunnen voelen en inmenging van bovenaf dulden. Verklikking wordt aangemoedigd: een vuurtje maken met tuinafval is blijkbaar levensbedreigend voor de volksgezondheid, binnen een kwartier staat een door de burens gealarmeerde politie voor Uw deur. *Kanker* is een ander

goed voorbeeld van zo'n moderne vogelverschrikker. Het rookverbod in de horeca bewijst niet dat de overheid met onze gezondheid begaan is, maar wel en vooral dat de schrik voor longkanker een uitstekend alibi is voor die overheid om zich met onze gewoontes te bemoeien.

Recent heeft de politieke macht ook de ecologische doemscenario's ontdekt, als een schrikbeeld dat tot grootschalige, autoritaire oplossingen noopt. Het charismatische optreden van Al Gore zal school maken: de *global warming* –op zich een realiteit- wordt in de 21ste eeuw hét alibi voor de machtsgreep van een nieuwe politieke elite, die met ecologische argumenten het publiek debat zal smoren ('*Het is vijf voor twaalf*', enz.)

Nu zult U zeggen: ‘schrikbewind’,- is dat niet eerder een term die past bij regimes waar handen worden afgehakt of waar massa’s uit elkaar worden geranseld? Dat is juist. Maar een manifest terreurregime blijft enkel overeind omdat er, hoe gek het ook klinkt, een publiek draagvlak voor is (zoals in Iran), ofwel is het gedoemd om te vallen (zoals de DDR, en straks Noord-Korea). Staatsterrorist Robespierre stierf ook op het schavot. Tirannen zijn historisch uitermate kwetsbaar. Maar de fluwelen terreur van een door de democratie gedekt controle-apparaat, welke wapens zijn daartegen nog van tel? Een systeem dat zich helemaal als veiligheidsschild heruitvindt, een collectieve beschermengel, waar moeten we daar nog zijn voor klachten?

Binnen deze logica past ‘hét terrorisme’, als ultiem schrikbeeld, natuurlijk perfect. Het blijft de zenuwknoop, van waaruit alle secundaire angstprikkelers vertrekken. Het gevaar is niet-localiseerbaar in de ruimte, onvoorspelbaar in de tijd, en alomtegenwoordig. Een onzichtbare vijand die overal kan opduiken, vraagt om een orde-apparaat dat even efficiënt en onvoorspelbaar reageert, als een *deus ex machina*. Indien Bin Laden niet bestond, dan had men hem moeten verzinnen,- hij kwam in elk geval precies op tijd, nl. in 1989 (oprichtingsjaar van Al Qaeda), toen de Berlijnse muur viel en *the Empire of Evil* ophield te bestaan. En Bin Laden zàl niet opgepakt of doodverklaard worden, om de simpele reden dat juist zijn spoorloosheid het planetaire onveiligheidsgevoel voedt.

Desondanks blijft de civiele afkeer van het staatsapparaat toenemen. Dat wat de politieke klasse ‘verzuring’ noemt, draait rond een *pest-of-cholera*-dilemma, diep woekerend in de onderstromen van de samenleving. Wat moeten we meer vrezen: zakkenrollers, of een politieel apparaat dat iedereen op elk moment uit zijn bed kan lichten? Een onzekere oude dag, of een fiscus die ons levenslang opjaagt? Vuile lucht, of controleurs die een CO2-testsonde in Uw achterwerk steken? Rechteloosheid, of een corrupt rechtssysteem dat kromspreekt? Alcoholisme, of een gezondheidsinspectie die elk moment in ons glas kijkt? Onwetendheid, of de school die ons hersenspoelt? De ziekte, of de ziekenhuizen waar de dood hangt? De voorgestelde schrikbeelden, of het systeem dat beweert ons te beschermen?

De ‘nota Verhofstadt’: een heilsboodschap in bange tijden

Terug naar ons eigen politieke landschap. De anti-establishment-stroom uit zich in Vlaanderen vooral als anti-Belgisch en meteen ook anti-Europees,- de afkeer van een transnationale superstaat die tandpasta in vliegtuigbagage verbiedt (terreurdreiging!), maar niet verhindert dat Bulgaarse weeskinderen in kooibedden wegvegeteren.

Veel van die attitudes gaan over een gevoel van institutionele terreur, een administratieve Moloch die in Brussel wordt gesitueerd, en ons al sinds 1830 kwelt. Het flamingantisme bevat dus, ondanks zijn 'rechtse' reputatie, een anarchistische onderstroom die men al terugvindt in bv. de Antwerpse Meetingpartij van de jaren 1860. De reactie hierop moest er onvermijdelijk een zijn van Belgisch nationalisme,-... dat via de compromissenpolitiek een institutioneel doolhof voortbracht met zeven parlementen en zes

regeringen. Dus nog méér intransparantie, en nog méér anti-establishment-gevoel als reactie,- een vicieuze cirkel: de publieke afkeer van staatsterreur kan alleen met nog meer staat bestreden worden.

Feit is, dat heel het politiek-bureaucratische handhavingsdiscours bij ons in hoge mate een unitaristisch-Belgicistische aangelegenheid is. En dat het angstmanagement van dat regime er een schrikbeeld bij creëert: het is België of de chaos. Het separatisme is nefast, gevaarlijk, demonisch,- een soort politieke kanker, die koste wat kost moet bezworen worden. Er bestaat een psychologische samenhang tussen het bomalarm van 24 december en de neo-Belgicistische nota Verhofstadt van 6 januari. Geen enkele politieke commentator schijnt dat bemerkt te hebben: eerst komt het schrikbeeld, dan de heilsboodschap.

Deze gefaseerde campagne strategie komt overigens zo uit het *copybook* van Noël Slangen: werk niet met éénmalige boodschappen of evenementen, maar bouw de druk op de publieke opinie op, via verschillende 'trappen', die elkaar versterken. Dat *subliminale* cascadeprocédé werd al van stal gehaald in de vorige VLD-kiescampagne, met drie goed getimede, zwaar gemediatiseerde events: achtereenvolgens de landdag in Brugge (december 2006), de publicatie van het vierde Burgermanifest (januari 2007), en de meeting rond Verhofstadt op de Heizel (februari 2007). Het mocht voor de partij weinig baten, maar de populariteit van de premier steeg er wel mee. Vandaag zal het niet anders zijn,- let op het analoge kalenderritme: het terreuralarm in december, de staats hervormingsnota in januari, en reken maar dat er in februari, net vóór de voorziene machtsoverdracht, nog een konijn uit de VLD-hoed getoverd wordt.

Niemand schijnt zich ondertussen zorgen te maken over het aureool van visionaire daadkracht (met het gekoesterde woord 'voluntarisme') dat rond Guy Verhofstadt blijft hangen. Deze

idolatrie moet wellicht de electorale afgang van diens partij compenseren, en deels past ze in zijn persoonlijke fin-de-carrière-plannen (een Europese job?). Toch blijken er nogal wat parallellen met bv. het fenomeen Putin, diens zorgvuldig opgebouwde personencultus, de oproep tot nationale eenheid en trots, de wildgroei van een nieuwe bureaucratie (door sommige critici omschreven als *weapon of mass destruction*), het creëren van nieuwe vijandbeelden, en tenslotte de ‘Tsjetsjeense terreur’ als permanent alibi om ‘de veiligheid te handhaven’ en drastisch orde op zaken te stellen.

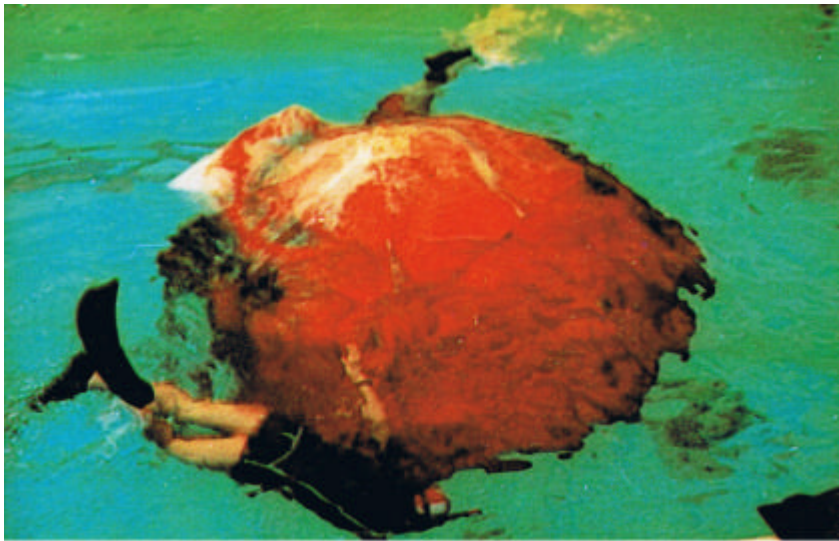

De opgezette Verhofstadt-cultus neemt Messianistische proporties aan die met het authentieke *liberalisme* zelfs onverzoenbaar zijn, niet in de politieke zin, en zeker niet in de filosofische betekenis van dat woord. **Achterliggend bouwt de interimpremier-ad-infinitum een gevaarlijke combinatie op van nieuw autoritarisme ('de man die het land bijeenhoudt') en institutionele complexiteit, die in de verste verte niet gedragen kan worden door gevoelens van burgerschap.**

Hoe dat moet gerijmd worden met het bejubelde ideeëngoed van de filosoof Karl Popper, is me een raadsel. Toch maak ik me sterk dat het publiek draagvlak voor de (supra-)nationale voorgedij definitief verdampt. Hoe leutig politici zich ook gedragen op TV-amusementsprogramma's. Het staatsterrorisme is de onvermijdelijke keerzijde: een megalomane, defensieve kramp van het systeem, dat zich terugplooit op de kerntaken van *dreigingsanalyse* en angst-management. **Terreur is dus niet het monopolie van Al Qaeda of de ETA, - dat zijn maar randverschijnselen.** Het zit in de diepste vezel van elk *raison d'état*, elke machtsstructuur, en beweegt zich op een schaal tussen verbaal geweld en regelrechte repressie. **De spontane evolutie van politiek project naar veiligheidstechnocratie, ook en vooral juist in de moderne democratieën, verplicht ons om zeer kritisch om te gaan met de institutionele verleiding rond zorg, veiligheid en bescherming.**

Zelfzorg en het uitbouwen van kleine, organische gemeenschappen, in de marge van het systeem is wellicht de enige échte therapie. Emotioneel en cognitief volwaardige bewustzijnskernen die onze oerangst kunnen lenigen, zonder chantage of manipulatie, maar met veel creativiteit en gevoel voor nuance. Om dat herstelproces te benoemen, is er maar één woord dat enigszins in de buurt komt: *cultuur*.

Onder de waterlijn: cultuur als anti-architectuur

Dat brengt ons, voor de laatste keer, terug bij de onderwatertherapie van Karel Ringoet. Zou het kunnen dat de valse bommelder uit het St. Camillus-gesticht, in het begin van ons verhaal, vooral behoefte heeft, zoals wij allen trouwens, aan een coccon waar de

georganiseerde desinformatie hem *niet* bereikt? Misschien waren zijn antennes wel te gevoelig, en is de prenatale duikersklok het prototype van een anti-architectuur die we tegen het systeem zouden kunnen uitbouwen. Of zoals Ringoet het zelf stelt:

‘Van een aantal schizofrenen weten we dat ze in feite geen tekort hebben, maar eerder een surplus aan werkelijkheidsbeleving’.

Het mediatiek ondersteunde terreuralarm lijkt in dat opzicht een metafoor voor alle ruis die ons overprikkelst, verwart, desinformeert. Het is dus zelf pure terreur, die uitlokt, afleidt, misleidt. Daartegen hebben we slechts één verweer: de communicatielijnen met de bovenbouw doorknippen. Men moet niet met de leugen dialogeren, want dat leidt ons enkel dieper in het labyrint. Wellicht is de droom van J.J. Rousseau, omtrent een gemeenschappelijk-intieme ruimte, slechts realiseerbaar op een kleinere schaal en een andere

dimensie dan die van de republiek, namelijk de *muzische ruimte*.

Kwaliteitsmomenten en –plekken, waar mensen met iets bezig zijn dat de waan van de dag overstijgt, zonder daarbij zelf helemaal in een systematiek te vervallen, of iets dwangmatig aan de buitenwereld op te leggen. Bocaccio beschrijft zo’n situatie in zijn *Decamerone*, waar

een handjevol mensen in een kelder schuilt voor de pest die buiten woedt, en elkaar verhalen begint te vertellen. Die revalidatiegedachte is wezenlijk voor elke vorm van cultuur.

De ronde vorm van oude theaters en operazalen is niet alleen een akoestische kwestie: het zijn ook uterale symbolen, onderwaterbellen die de angst compleet neutraliseren, al gaat het er nog zo gruwelijk aan toe op de scène. Ik weet van operaliefhebbers dat ze alleen al voor dat geluksgevoel gaan. Pure ruimte van de herkenning. De grotten van Altamira vormden al zo'n binnenruimte van de zelfgenezing, afzijds van het grote gebeuren en de massa. Van Bach tot Cage vind ik die muzische subversiviteit overal terug. In kleine, zelfredzame enclaves zoals de Gentse 'Rode Pomp' overleeft ze. Wie zichzelf nog kan genezen, liefst in goed gezelschap, móét dat ook doen. Dat is niet eens een culturele imperatief, maar een biologische evidentie.

|
|

- Karel Ringoet: "*In de buik van het onbewuste*" (Uitg. Stichting Mens en cultuur/Gent, 1997)

Johan Sanctorum is cultuurfilosoof en columnist.
www.visionair-belgie.be

Reageer op deze tekst via <http://www.visionair-belgie.be/Artikels/terreur.htm>